

Ks. JÓZEF SWASTEK (Wrocław)

MĘCZEŃSKIE DZIEJE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W ALBANI ZA RZĄDÓW ENVERA HODŻY

To co wydarzyło się w Albanii nie ma precedensów w historii. To prawda, że również w czasach cesarstwa rzymskiego dochodziło do brutalnych prześladowań chrześcijan; wówczas jednak było to działanie państwa, które w imię pogańskiej religii zwalczało wyznawców Ewangelii Chrystusa. Tutaj natomiast państwo próbowało unicestwić wszelkie przejawy religijności w imię radykalnego ateizmu, któremu nadano status powszechnego i totalitarnego systemu.

Jan Paweł II, Przemówienie pożegnalne w Tiranie w dniu 25 IV 1993, „Misyjne drogi” 1993 nr 411 s. 19—20.

ZARYS HISTORII KOŚCIOŁA W ALBANI

Albania, zwana „krajem orłów”, jest niewielkim krajem. Obejmuje terytorium 28 748 km². Należy do najbardziej górzystych krajów europejskiego kontynentu; góry zajmują aż 3/4 powierzchni kraju. Terytorium dzisiejszej Albanii zamieszkiwały w przeszłości plemiona illiro-trackie, które w VII wieku przed Chrystusem zostały podbite przez Greków. W 168 r. przed Chrystusem tereny Albanii zajęli Rzymianie, tworząc na jej terenach trzy prowincje (Illiria). Od tej też pory Albania stała się krajem styku dwóch kultur: rzymskiej na północy i grecko-bizantyjskiej na południu. Obie kultury stykały się w dolinie rzeki Skhumbi.

Historia Kościoła katolickiego w Albanii sięga czasów apostoelskich. Kraj ten ewangelizowali: św. Paweł Apostoł, św. Andrzej, brat św. Piotra, oraz ewangelista św. Łukasz. Pierwszy z nich założył około 50 r. biskupstwo w Durrës (Dyrrachium). W IV wieku Albania była już krajem schryścianizowanym, a biskupi z jej terytorium wzięli udział w soborze ekumenicznym w Nicei w 325 roku. Utworzona w IV — V wieku organizacja kościelna objęła diecezje: Durrës, Preweza, Scodra (dziś Shkoder) i Scupi (dziś

Skopje). Od 733 r. należały one do jurysdykcji wikariusza apostolskiego w Tessalonice. Około 1000 r. prowadzili działalność ewngelizacyjną benedyktyni, a od XIII wieku franciszkanie i dominikanie, którzy mimo różnych trudności przetrwali w Albanii do czasów współczesnych. W okresie wypraw krzyżowych w Durrës utworzono arcybiskupstwo podległe powstałemu w 1204 r. patriarchatowi łacińskiemu w Konstantynopolu.

W pierwszej połowie XIV wieku Albanie opanował król serbski Duszan (1331—1355), który w 1346 r. przybrał tytuł imperatora Romaniae, Sclavoniae et Albaniae. Po uwolnieniu się od zwierzchnictwa Serbów Albania podzieliła się na kilka księstw, rządzonych przez rody możnowładcze. Po klęsce wojsk serbsko-bośniacko-chorwackich z Turkami na Kosowym Polu w 1389 r. tereny księstw albańskich opanowali Turcy, zaprowadzając na zdobytych ziemiach islam. W XV wieku dzięki heroicznemu zrywowi bohatera narodowego Jerzego Kastrioty, zwanego również pod imieniem Skanderbega (1405—1468), wspieranego przez miasta włoskie (Wenecja, Neapol) i Państwo Kościelne, Albańczycy zrzucili jarzmo tureckie i uzyskali faktyczną niezależność w 1443 r. Jednakże po jego śmierci (17 I 1468), mimo dzielnej obrony, ulegli w 1479 r. przewadze islamskich Turków. Mimo poniesionej klęski, postać i czyny Skanderbega oraz jego dzielnych towarzyszy walk wyzwolńczych stały się jednym z najważniejszych składników albańskiej tradycji narodowej.

Zwycięstwo Turków oznaczało dla wyznawców Kościoła katolickiego siłową islamizację, ułatwioną przez niesnaski między chrześcijanami łacińskiego i bizantyjskiego obrządku. Proces islamizacji rozpoczęto od mordów i wygnania księży oraz burzenia świątyń. Wielu katolików wyemigrowało do Włoch (kolonia Grottaferrata) oraz na Sycylię. Część „poturczonej” ludności albańskiej nadal po kryjomu wyznawało chrześcijaństwo. Ludności tej służyła konspiracyjnie grupa duchownych. Należeli do nich głównie franciszkanie, którzy z narażeniem życia prowadzili duszpasterstwo. Ludności katolickiej udzielały wsparcia: Austria i katolicka Italia. W Loreto (1627) i w Termoli (1631) założono kolegia kształcące duchownych katolickich dla Albanii, a w 1703 r. został zwołany przez arcybiskupa Baru — V. Žmajevića, pod protektoratem papieża Klemensa XI (†1724) — albańskiego pochodzenia — narodowy synod Kościoła albańskiego. W 1871 i 1895 r. odbyły się kolejne synody, które znacząco ożywiły pracę duszpasterską w Albanii.

Najszybciej uległa islamizacji szlachta albańska. Po zmianie wyznania stała się nawet częścią rządzących elit w tureckim Imperium Osmańskim. W XVII wieku zislamizowana szlachta albańska dążyła do całkowitego zniszczenia chrześcijaństwa. Wydano wówczas rozporządzenia grożące śmiercią każdemu, kto będzie wyznawał chrześcijaństwo. Na skutek prześladowań chrześcijan islam stał się religią zdecydowanej większości Albańczyków. W XVII wieku wielu wpływowych wodzów, czyli wezyrów, pochodzących z albańskiego rodu Köprülü, próbowało nakłonić Turcję do walki z chrześcijaństwem w Europie. Z tego rodu Köprülü wielki wezyr Kara Mustafa stanął na czele wojsk tureckich pod Wiedniem w 1683 r. Jednak klęska, jaką zadał

mu głównodowodzący wojskami polskimi i niemieckimi król Jan III Sobieski, rozpoczęła proces powolnego wypierania Turków z europejskiego kontynentu. Ten proces przyniósł również w 1912 roku niepodległość Albanii. Jednakże w okresie I wojny światowej Albańczycy musieli znieść okupację wojsk austro-węgierskich. Po zakończeniu I wojny światowej Albania ponownie uzyskała niepodległość. W niepodległej Albanii, szczególnie po dojściu do władzy prezydenta (1925), a następnie króla Albanii Ahmeda ben Zogu (1928—1939) los katolików nie należał do łatwych. Król Ahmed ben Zogu pozbawił Kościół katolicki opieki państwa; w 1933 r. zamknięto w Albanii prywatne szkoły katolickie.

Dnia 7 kwietnia 1939 r. wojska włoskie obaliły króla Ahmeda ben Zogu. Albania znalazła się pod okupacją włoską, a po kapitulacji Włoch (10 IX 1943) okupowały ją do 29 XI 1944 r. wojska hitlerowskie. W walce z okupantami silną pozycję zdobyli komuniści i oni też pod koniec listopada 1944 r. zdobyli władzę, obiecując Albańczykom budowę lepszego życia. Na czele rządu albańskiego stanął Enver Hodża, współtwórca i przywódca powstałej w 1941 r. partii komunistycznej, przemianowanej w 1948 r. na Albańską Partię Pracy. Rychło jednak okazało się, że tzw. ustrój sprawiedliwości społecznej w wersji albańskiej przyniósł krajowi nie znaną dotąd izolację, zniewolenie, terror i niespotykany w dotychczasowych dziejach tego państwa despotyzm, połączony z mordowaniem opozycjonistów krwawego dyktatora jako „wrogów ludu”

BIOGRAM ENVERA HODŻY

Enver Hodża urodził się w Girokastrze 16 X 1909 r. W mieście tym ukończył szkołę podstawową i średnią. Po maturze odbył studia w seminarium nauczycielskim w Korczy. W 1930 r., dzięki uzyskanemu stypendium, studiował w Montpellier, a po roku — w Paryżu, gdzie zetknął się z ruchem komunistycznym, stając się gorliwym zwolennikiem jego ideologii. Nawiązał również łączność z redakcją gazety „L'Humanité”, stając się współpracownikiem tego periodyku. Drukował swoje artykuły pod pseudonimem Loulu Makssori. Przez pewien okres czasu pracował w Brukseli na stanowisku sekretarza albańskiego konsula honorowego, kontynuując jednocześnie swoje studia. Studia Envera Hodży na Zachodzie były powodem, że Józef Stalin nie miał do niego pełnego zaufania.

Kiedy wyszła na jaw jego współpraca z komunistami francuskimi i belgijskimi, porzucił pracę w konsulacie i powrócił do kraju w 1936 roku. W tym roku otrzymał pracę nauczyciela języka francuskiego w królewskim liceum w Tiranie. W latach 1937—1939 był nauczycielem w liceum państwowym w Korczy. W latach 1940—1941 prowadził niewielki sklep tytoniowy w Tiranie. Charakter pracy ułatwiał mu nielegalną działalność komunistyczną. Kiedy jednak włoskie władze okupacyjne wpadły na trop jego konspiracyjnej działalności i powiązania z wrogimi państwami Włoch, zbiegł z Tirany. Został

skazany zaocznie przez okupantów na karę śmierci, a jego rysopis rozesłano po kraju.

W 1944 r. objął władzę w Albanii jako głównodowodzący Ludowej Armii Albanii i sekretarz generalny Komunistycznej Partii Albanii. Był bezsprzecznie najbardziej wykształconym mężem stanu wśród przywódców komunistycznych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Zdobyte na Zachodzie wykształcenie pogłębiał do końca życia. Obok nauk społecznych, pociągała go literatura i teatr. Władał dobrze językiem francuskim, angielskim, rosyjskim, włoskim i serbsko-chorwackim. Od początku objęcia rządów w Albanii był rzecznikiem rządów autorytarnych i gorącym zwolennikiem suwerenności Albanii.

Jeszcze w grudniu 1944 roku zostały wydane postanowienia konfiskaty własności wszystkich emigrantów politycznych, a w styczniu 1945 r. ukazał się dekret o nacjonalizacji kopalń i zakładów przemysłowych należących do obcego kapitału oraz nacjonalizacji środków transportu. Dnia 29 VIII 1945 r. zarządzono reformę rolną, a do 1947 r. znacjonalizowano wszystkie gałęzie przemysłu. W latach 1947—1950 zbudowano w Albanii dwie linie kolejowe łączące Durrës z Tiraną oraz Durrës z Elbasani.

Mimo sprawowania dyktatorskich rządów, pozycja Envera Hodży w latach 1944—1948 nie była stabilna. Niekiedy wydawało się, że utraci władzę na rzecz swych oponentów, do których należeli: Koczi Dzodze, sekretarz partii do spraw organizacyjnych i minister spraw wewnętrznych, zwolennik ścisłej integracji oraz połączenia Albanii z Jugosławią, Sejfulla Malëshova i Nako Spiru. Sejfulla Malëshova był w latach dwudziestych sekretarzem biskupa prawosławnego Fan Noli. W 1945 r. założył Związek Literatów Albańskich, w którym było wielu niekomunistów. Był zwolennikiem bardziej tolerancyjnej polityki państwa wobec duchowieństwa katolickiego oraz — na dłuższy czas — wielosektorowej gospodarki i prywatnej inicjatywy; przeciwstawiał się przyspieszonej kolektywizacji. Nako Spiru kierował gospodarką Albanii. Wraz z częścią kierownictwa Albańskiej Partii Komunistycznej przeciwstawiał się wcieleniu Albanii do Jugosławii, a następnie do Federacji Krajów Bałkańskich. W perspektywie wcielenia Albanii do Jugosławii we wszystkich szkołach albańskich wprowadzono po wojnie naukę języka serbsko-chorwackiego, a w roku 1948 prowadzono już rozmowy na temat połączenia Albanii z Jugosławią.

Między członkami owego triumwiratu przeciwników Envera Hodży nie było zgody. Co więcej, niesnaski między nimi inteligentnie podsycił E. Hodża. Ponadto zdecydował się zaatakować S. Malëshowę za jego politykę kulturalną i kontakty z Zachodem. W 1946 r. znacznie osłabił jego pozycję, aż wreszcie w roku 1947 S. Malëshowa został usunięty z partii i aresztowany. Jego upadek stanowił punkt zwrotny w gospodarczej orientacji Albanii i polityce kulturalnej. Obok K. Dzodze, był poważnym rywalem E. Hodży. Po jego uwięzieniu, E. Hodża potępił go jako „lokaja burżuazji”. Gdy zaś idzie o trzeciego członka triumwiratu — Nako Spiru, to współpracował on początkowo z Enverem Hodżą. Łączyły ich też wspólne poglądy. Jednakże E. Hodża

nie uczynił nic, gdy Nako Spiru zaatakowano w 1947 r. jako „agenta wroga” Opuszczony przez wszystkich Nako Spiru popełnił samobójstwo. Po upadku S. Malëshovy i N. Spiru, E. Hodża pracował nieustannie nad pogwałceniem K. Dzodze, którego pozycja w partii i państwie w latach 1946 i 1947 wyraźnie się umocniła. Koczi Dzodze — podobnie jak Hodża — nie przebierał w środkach dla zdobycia całkowitej władzy w partii i państwie. Jako szef policji poddał wielu czołowych działaczy partyjnych dyskretnemu nadzorowi policji bezpieczeństwa. Na lutowym plenum Komunistycznej Partii Albanii, odbytym w 1948 r., wydawało się nawet, że Hodża zostanie odsunięty od władzy. Jednakże brak ostrożności ze strony K. Dzodze oraz kryzys w stosunkach jugosłowiańsko-radzieckich w kwietniu 1948 r., zachwiały pozycją rywala Hodży. Dnia 1 VII 1948 doszło do zerwania wszystkich porozumień gospodarczych Albanii z Jugosławią. Na XI plenum Komunistycznej Partii Albanii, odbytym w dniach od 13 do 24 IX 1948 r., pozycja K. Dzodze została poważnie osłabiona, a w październiku tegoż roku w rozgrywkach partyjnych zwyciężył całkowicie E. Hodża i jego zwolennicy na czele z Mehmetem Shehu. Na I Zjeździe Komunistycznej Partii Albanii (22 XI 1948 r.) K. Dzodze i jego zwolennicy zostali wydaleny z partii. W 1949 r. Dzodze został skazany na śmierć i stracony. Odtąd władzę w kraju objął całkowicie Enver Hodża i sprawował ją w sposób dyktatorski aż do śmierci 11 IV 1985 r., eliminując z czasem swoich najbliższych zwolenników, na czele z premierem i ministrem obrony narodowej M. Shehu, skrytobójczo zamordowanym w zagadkowych okolicznościach w nocy z 17 na 18 grudnia 1981 roku. Jego faktycznych czy urojonych oponentów skazywano na śmierć w wyniku oskarżeń o powiązanie z K. Dzodze lub o titoizm, trockizm czy też inne, nieraz bardzo absurdalne oskarżenia. Tzw. „wrogów ludu” karano w Albanii nawet surowiej aniżeli w Związku Radzieckim. E. Hodża upowszechnił w kraju tezę o zagrożeniu antykomunistycznym i o wrogach zewnętrznych i wewnętrznych Albanii. Utrwalił się klimat stałego donosicielstwa; donosił co trzeci obywatel. Podejrzany byli wszyscy. Enver Hodża, nazywany uczniem wielkiego Stalina, stworzył w Albanii rezerwat ateizmu, połączony z kultem własnej osoby. Jego imię i nazwisko widniało na stokach gór wypisane olbrzymimi literami; w parkach wykładano je gałązkami bukszpanu.

W Albanii utrwalił się komunizm orientalny ze wschodnim kolektywizmem, bizantyjskim serwilizmem i czolobitnością oraz lekceważeniem praw osoby ludzkiej. Do końca rządów Envera Hodży zbudowano około 600 000 bunkrów. Bunkry te miały także za cel stwarzanie wrażenia, że pracownicy są stale obserwowani. Niemal wszystkie fabryki, wzniesione za rządów dyktatora Hodży, zbudowali więźniowie. Więźniowie nie mieli wolnych dni. Pracowali we wszystkie niedziele. Dyktator wydał także bezwzględną walkę całej inteligencji albańskiej, do której należało duchowieństwo. Dużą ich część rozstrzelano. W więzieniach stosowano wyrefinowane tortury. Wielu więźniów nie wytrzymało warunków w więzieniach i obozach pracy. Plagą w więzieniach stało się też donosicielstwo dobrze opłacane przez władze.

SYTUACJA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W ALBANI W LATACH 1945—1967

Informacje o życiu Kościoła katolickiego w Albanii po roku 1945 są trudne do uchwycenia. Najwięcej informacji o położeniu Kościoła katolickiego w Albanii przedostawało się poza granice tego kraju za pośrednictwem korespondentów prasy zagranicznej, akredytowanych w Albanii.

Albańczycy są w około 68 procentach muzułmanami, w około 20 procentach prawosławnymi i w około 12 procentach katolikami. W 1945 r. było w Albanii na około 1 100 000 mieszkańców około 123 tysiące katolików. Obsługę duszpasterską nad nimi wykonywało 7 biskupów i 195 kapłanów (115 diecezjalnych i 80 zakonnych). Własnością katolików było 128 kościołów. Na terenie kraju znajdowała się metropolia w Szkodrze; podlegały jej biskupstwa w Lesz (Lezhë), Pult i Sapë oraz prałatura *nullius* w Oroshi. Ponadto istniało arcybiskupstwo w Durrës i administracja apostolska, obejmująca południową Albanię.

W 1944 r. Kościół prawosławny obejmował około 210 000 wyznawców, a do religii islamskiej przyznawało się około 680 000 wyznawców (J. M e y e n d o r f f, *L'Eglise orthodoxe hier et aujourd'hui*, Paris 1960, s. 153; cyt. za B. Buchałą, *Stosunki wyznaniowe w Albanii*, s. 25). W latach 1969—1970 liczba katolików, wskutek dotkliwych prześladowań spadła do 5 procent mieszkańców Albanii. Choć rząd komunistyczny zmierzał do zniszczenia wszystkich religii, to jednak największe cierpienia ponosili po 1945 r. wyznawcy Kościoła katolickiego. Katolików oskarżano o kolaborację — w okresie II wojny światowej — z okupantami włoskimi i hitlerowskimi.

W kwietniu 1945 przywódca albański Enver Hodża usiłował zmusić metropolitę Szkodry Gaspara Thachi i abpa Durrës Vinzenza Nikolę Prenushi do utworzenia, niezależnego od Stolicy Apostolskiej, Albańskiego Narodowego Kościoła Katolickiego. Obydwaj hierarchowie odrzucili zdecydowanie tę koncepcję (zmarli w więzieniach). W odwecie za to władze państwowe rozpoczęły wielką kampanię przeciwko Kościołowi katolickiemu i duchowieństwu, które oskarżano o brak parriotycznej postawy.

W maju 1945 r. został zmuszony do opuszczenia Albanii delegat apostolski. W okresie Świąt Wielkanocnych tegoż roku stracono wielu księży pod zarzutem uprawiania szpiegostwa na rzecz państw zachodnich i Watykanu. Wielu duchownych znalazło się w tym czasie w więzieniach i wyniszczających zdrowie obozach pracy. Dnia 1 III 1945 r. poniósł śmierć z rąk żołnierzy Albańskiej Armii Ludowej biskup Lesz (Lezhë) Luigi Bumçi. Wskutek prześladowania Kościoła katolickiego i szerzącego się terroru opuściło Albanię kilkadziesiąt osób zakonnych. W 1946 r. zlikwidowano seminaria duchowne i szkoły katolickie. Dnia 19 III 1949 r. zmarł w więzieniu w wyniku odniesionych tortur arcybiskup Durrës V N. Prenushi.

Te brutalne metody wyniszczania Kościoła katolickiego i innych religii nie znalazły nawet akceptacji osławionego przywódcy radzieckiego Józefa Stalina, który doradzał przywódcom albańskimi metody stosowane w Związku Radzieckim, gdzie religię likwidowano stopniowo i etapami pod hasłami

wolności i swobody religijnej. Dzięki stanowisku Moskwy nastąpiła pod koniec lat pięćdziesiątych, aż do czasu zerwania przez Albanie stosunków dyplomatycznych z ZSRR (3 XII 1961), pewna odwilż.

W dniu 26 XI 1949 r. Rada Albańskiej Republiki Ludowej wydała dekret o stosunku państwa do związków wyznaniowych. Dekret ten podkreśla swobodę i wolność wyznania oraz omawia prawa i obowiązki związków wyznaniowych. Na mocy owego dekretu Rada Ministrów Albanii zatwierdziła duchownych poszczególnych wyznań.

W dniu 26 VI 1951 został wydany przez rząd, i w tym samym dniu zaprobowany przez ogólne zebranie duchowieństwa katolickiego w Szkodrze, *Statut Niezależnego Kościoła Katolickiego w Albanii*. Został on opracowany w oparciu o dekret dotyczący związków wyznaniowych z 26 XI 1949 r., wytyczne Rady Ministrów Ludowej Republiki Albanii oraz przepisy prawa kanonicznego. Statut ten, po fasadowej aprobacie duchowieństwa, rząd zatwierdził w dniu 31 VIII 1951 r. (dekret nr 1322). Statut ten, obejmujący 22 paragrafy, ma charakter konstytucji wewnętrznej, określającej strukturę Kościoła katolickiego w Albanii oraz jego działalność wewnętrzną i zewnętrzną.

W paragrafie 1. podano, że Kościół katolicki w Albanii ma narodowy charakter. Zaznaczono także w statucie, że posiada on charakter osoby prawnej i że obejmuje wszystkich wierzących katolików w Albanii. Kieruje się religijnymi zasadami Kościoła powszechnego, założonego przez Jezusa Chrystusa z papieżem jako następcą apostoła Piotra. Dodano jednak, że nie utrzymuje on z papieżem żadnych organizacyjnych, ekonomicznych czy politycznych stosunków. W paragrafie 11. podano, że są zabronione jakiegokolwiek kontakty Kościoła katolickiego w Albanii ze Stolicą Apostolską. Statut ten wyjaśnia następnie, że językiem Kościoła katolickiego w Albanii jest język albański, a językiem liturgicznym dla wiernych obrządku łacińskiego ma być łacina oraz że księża obowiązują celibat, a do obowiązków proboszcza należy odprawianie mszy św., głoszenie Ewangelii i wykonywanie wszystkich innych funkcji religijnych w jedność z nauką Kościoła katolickiego, świętymi kanonami i ustawami państwowymi. Wymóg zgodnej działalności Kościoła z prawem państwowym i kościelnym występuje w statucie pięć razy (paragraf 11, 15, 16, 21, 22).

Paragraf 7. mówił o instytucji lokalnego Episkopatu narodowego pod przewodnictwem arcybiskupa metropolity w Szkodrze. Według statutu, on ma reprezentować Episkopat wobec administracji państwowej. Może również zwoływać „Episkopat i sługi religii, gdy uważa to za stosowne, celem zbadania kwestii odnoszących się do spraw wewnętrznych i zewnętrznych Kościoła w ogóle, a w diecezji w szczególności, przy czym muszą być uwzględnione prawa kościelne i prawa obowiązujące w państwie”

Statut podaje, że Kościół katolicki w Albanii obejmuje archidiecezję w Szkodrze (Shkodre) i podległe mu biskupstwa sufraganealne: Lesz (Lezhë) z siedzibą w Kallmet, Sapë, Pult z siedzibą w Koder Shengi. Obok tych biskupstw statut wyszczególnia arcybiskupstwo w Durrës z siedzibą w tym

mieście i prałaturę *nullius* Mirdite z siedzibą w Oroszu (Orosht). Statut nie wyszczególnia administracji apostolskiej Albanii południowej. Według statutu, mianowanie arcybiskupów, biskupów i innych sług kultu oraz propozycje nominacyjne winny uzyskać aprobatę Rady Ministrów Ludowej Republiki Albanii.

Arcybiskup Szkodry mógł utrzymywać kontakty ze społecznościami religijnymi poza krajem za pośrednictwem urzędowych organów władz albańskich zgodnie z paragrafem 25. dekretu nr 749 (z 26 XI 1949 r.) o stowarzyszeniach religijnych. Kontakty te winny dotyczyć jedynie spraw i kwestii religijnych. Wykluczone zostały jakiegokolwiek kontakty natury organizacyjnej lub takie, które zakładałyby polityczną zależność.

Statut przewidywał również dla biskupów organizowanie kurii diecezjalnych z wikariuszem generalnym, kanclerzem i urzędnikami mianowanymi przez biskupa oraz sąd duchowny. Przyznawał także biskupom prawo zwoływania synodów diecezjalnych. Wszelka działalność biskupów i proboszczów musiała uwzględniać wymogi prawodawstwa państwowego. Paragraf 19 i 20 omawia sprawy związane z majątkiem kościelnym. Statut przewidywał nawet subwencje państwowe dla Kościoła. W roku 1951 funkcję głowy Kościoła katolickiego w Albanii pełnił bp Bernardin Shallaku OFM.

Mimo dekretu o związkach wyznaniowych z 1949 r., *Statutu* Kościoła katolickiego z 1951 r. oraz postanowień konstytucji Ludowej Republiki Albanii, położenie Kościoła katolickiego w tym kraju było rozpaczliwe i tragiczne. Pod pozorem propagowania naukowego światopoglądu na siłę upowszechniano ateizm i likwidowano kościoły, choć albański kodeks karny z 25 V 1952 r. traktował jako przestępstwo przeszkadzanie w wykonywaniu obrzędów religijnych (art. 260). Księża będący na wolności pozostawali pod stałą inwigilacją służby bezpieczeństwa. Enver Hodża utożsamiał ludzi wierzących ze zdrajcami narodu, a chrystianizację czy też islamizację Albanii uznał za próby fałszowania ilyryjskiej tożsamości narodu albańskiego. Miały one służyć w jego odczuciu interesom obcych mocarstw.

W tej beznadziejnej sytuacji bp Bernardin Shallaku OFM dokonał około 1957 r. dwóch konsekracji biskupich celem zachowania ciągłości hierarchii katolickiej w Albanii. Dnia 18 IV 1958 r. otrzymał nominację na biskupa tytularnego oraz administratora apostolskiego archidiecezji Durrës i biskupstwa Lesz (Lezhë) Nicola Troshani (urodzony 14 V 1915 r. w miejscowości Troshan, w diecezji Lesz). Sakrę biskupią przyjął 25 III 1959 r.

Pod koniec lat pięćdziesiątych osadzono w więzieniach, będących jeszcze na wolności księży i aktywniejszych katolików świeckich. Dnia 24 IV 1959 r. przeprowadzono w kinie „Republika” w Szkodrze proces pokazowy księży i świeckich katolików. Zarzucono im zdradę narodową za rzekomą współpracę z jugosłowiańskimi służbami bezpieczeństwa. Wszyscy oskarżeni zostali skazani na śmierć i rozstrzelani. Na mocy kodeksu karnego z 1 VI 1959 r. obniżono wiek kary śmierci dla „wrogów ludu” do 12 roku życia.

KOŚCIÓŁ KATAKUMBOWY

Duży wpływ na wzmożenie fali prześladowań Kościoła katolickiego w Albanii w latach sześćdziesiątych XX wieku miało zacieśnienie więzów przyjaźni Envera Hodży z rządem i partią komunistyczną w Chińskiej Republice Ludowej, a także przeprowadzona w tym kraju w latach 1966—1976 tzw. rewolucja kulturalna, w czasie której wypowiedziano bezwzględną walkę każdej religii. Na kościołach w Chinach pojawiły się wówczas — w miejsce krzyży — czerwone flagi, a ludność była powszechnie przymuszana do czci Mao-Tse-Tunga. Religię sprowadzono do kategorii zabobonu i opium dla ludności. Księża katolickich zmuszano do ciężkiej, wyniszczającej pracy, zamykano w więzieniach lub uśmiercano.

Enver Hodża, jako utalentowany uczeń Józefa Stalina i Mao-Tse-Tunga, przeprowadził na wzór chiński podobną rewolucję kulturalną w Albanii. W 1967 r. władze albańskie doszły do przekonania, że nie istnieje już w kraju problem stosunku państwa do organizacji wyznaniowych. Opowiedziały się za pełną ateizacją społeczeństwa. Nastąpiła w 1967 r. barbarzyńska profanacja kościołów katolickich, prawosławnych oraz meczetów, stymulowana przez organa administracji państwowej i środki społecznego przekazu. Zlikwidowano wówczas 2169 obiektów sakralnych. Część z nich zburzono, a część pozamieniano na kina, muzea, hale sportowe, fabryki, czy też inne pomieszczenia użyteczności publicznej; na przedmieściu Szkodry zburzono kościół Patronki Albanii — Matki Bożej Dobrej Rady; kościół św. Józefa w tymże mieście zamieniono na teatr lalek, a w kościele franciszkańskim urządzono kino; katedra pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego, jedna z najbardziej okazałych i największych świątyń katolickich na Bałkanach, została już w 1961 r. zamieniona na halę sportową.

W walce z religią upowszechniano w mediach tezę, że islam był przedłużeniem okupacji otomańskiej, prawosławie umacniało wpływy Grecji — zgłaszającej pretensje terytorialne wobec Albanii — a katolicyzm służył interesom Włoch. Religie, według ideologów partyjnych, hamowały budowę państwa społeczno-postępowego. Socjalizm — jak to stwierdził w 1971 r. Enver Hodża — „buduje się znojem, a nie modlitwami” Zakazano wszelkiego kultu religijnego, nawet w domach prywatnych. Do więzienia można się było dostać za noszenie medalika czy posiadanie Biblii. Prywatne mieszkania sprawdzali wysłannicy tajnej policji. Nie wolno było również słuchać zachodnich piosenek. W więzieniu znalazł się w 1967 r. jedyny wówczas biskup w Albanii Nicola Troshani. Z więzienia wyszedł w 1988 r., a więc już po śmierci krwawego dyktatora E. Hodży. Pracował jako duszpasterz. Nie podjął się już pełnienia funkcji biskupich ze względu na stan zdrowia. Kiedy Jan Paweł II w 1992 r. przywrócił hierarchię Kościoła katolickiego w Albanii, bp Troshani, ze względu na wiek nie wszedł już w jej skład. Zmarł na leczeniu we Florencji w 1994 r. Obok bpa N. Troshaniego dokonano nowych aresztowań księży. I tak, między innymi, 25 IV 1967 r. został skazany na 15

lat więzienia ks. Zef Simoni, obecnie sekretarz Konferencji Episkopatu w Albanii; 25 IV 1968 r. został skazany na śmierć za rzekome szpiegostwo na rzecz Watykanu ks. Frano Illia, obecnie arcybiskup metropolita Szkodry. Karę śmierci zamieniono mu na 25 lat więzienia; 19 IV 1973 r. rozstrzelano młodego księdza za to, że przyjął potajemnie święcenia kapłańskie. Pod pluton egzekucyjny można się było również dostać za udzielanie innych sakramentów, w tym także ludziom konającym. Mimo tych okrutnych prześladowań ludzie wierzący, nawet za cenę własnego życia, dawali świadectwo prawdzie. Życie religijne rozwijało się w Kościele katakumbowym. O żywotności wiary męczenników albańskich wiedzieli przywódcy partii komunistycznej. Dnia 1 XI 1971 r. Enver Hodża na VI zjeździe Albańskiej Partii Pracy powiedział:

Bezprecedensowa ofensywa została podjęta w szczególności przeciwko [...] mentalności patriarchalnej i konserwatywnej religii i wstecznym obyczajom, które były przyczynami wielkiego zacofania odziedziczonych z przeszłości. Walka o zlikwidowanie wpływów religii przyniosła wielkie rezultaty. W bardzo krótkim czasie doprowadzono do zniesienia działalności wielkich instytucji religijnych i duchowych propagujących istnienie obskurantckiego i anachronicznego idealizmu i mistycyzmu. Albania stała się krajem bez kościołów i meczetów, bez księży i imamów („Zeri i Poppulit” 2 XI 1971, cyt. za: R. B u c h a ł a, *Stosunki wyznaniowe w Albanii*, s. 22).

Na początku lat 80-tych XX wieku tenże przywódca partyjny na Kongresie Frontu Demokratycznego stwierdził, że zniknięcie kościołów, meczetów i duchownych nie doprowadziło jeszcze do zniknięcia religii. Religia bowiem głęboko zakorzeniła się w świadomości ludzi i aby ją zlikwidować, potrzebna jest długa, skomplikowana i wytrwała walka.

Ateistyczny charakter państwa usankcjonowała konstytucja Albanii, uchwalona 28 XII 1976 r. Gwarantowała wprawdzie wolność słowa, swobodę wypowiedzi, organizowania stowarzyszeń i zgromadzeń, nietykalność osoby, ale też zawierała przepisy godzące wyraźnie w prawa osoby ludzkiej. W art. 37. tejże konstytucji jest zapis: „Państwo nie uznaje żadnej religii, propaguje natomiast ateizm w celu zakorzenienia wśród obywateli naukowego, materialistycznego światopoglądu”

Prawo karne z 1 X 1977 r. w paragrafie 55. przewidywało za działalność religijną karę więzienia od 3 do 10 lat, a w czasie wojny nawet karę śmierci. Karano dosłownie za wszystko, co miało jakikolwiek związek z religią. Nawet uczynienie znaku krzyża uchodziło za szerzenie niedozwolonej propagandy religijnej. Cywilizowany świat udawał, że nie wie, co się w tym kraju dzieje. O męczennikach albańskich pamiętano zawsze w Rzymie. Dnia 5 X 1980 r. Jan Paweł II podczas wizyty w najbardziej wysuniętym na wschód mieście włoskim Otranto powiedział między innymi:

Przy dzisiejszej okazji nie mogę nie skierować mego spojrzenia za morze, w stronę niedalekiego Kościoła w Albanii, wstrząsanego ciężkim i długotrwałym prześladowaniem, lecz bogatego w świadectwa swych męczenników, zakonnic i zwykłych wiernych („L'Osservatore Romano” 1993 nr 7 s. 3)

Na to wystąpienie papieża władze albańskie zareagowały gwałtownym protestem, a w więzieniach doszło do nowych morderstw kapłanów. W 1984 r. Jan Paweł II zaapelował do władz albańskich o respektowanie wolności sumienia i wyznania.

Albania za rządów Envera Hodży stała się dosłownie jednym wielkim więzieniem, w którym wszyscy żyli w atmosferze potwornego strachu. Wyjście z więzienia oznaczało tylko przejście z małego do wielkiego więzienia. Śmierć osławionego dyktatora w dniu 11 IV 1985 r. nie zahamowała okrutnych prześladowań. Jeszcze w trzy lata po jego śmierci wydano ustawę zakazującą nadawania dzieciom imion chrześcijańskich i muzułmańskich. Za rządów komunistycznych śmierć poniosło w Albanii m.in. 8 biskupów, 64 księża diecezjalnych, 33 franciszkanów, 14 jezuitów, 10 kleryków, 8 sióstr zakonnych.

Po zgonie E. Hodży krążył wśród katolików albańskich makabryczny żart. Na jego spotkanie miał wyjść szatan, który zwrócił do niego ze słowami: „Brawo, Enver, stokrotne brawo; przeszedłeś wszystkie moje oczekiwania: zabiłeś 100 000 ludzi, uwięziłeś 500 000, wysiedliłeś 1 milion, zniszczyłeś kościoły, budowałeś zło w najwyższym stopniu. Wspaniale. Wezwałem cię do siebie, gdyż twój kraj stał się drugim piekłem, zrobiłeś mi konkurencję. Zajmij moje miejsce, gdyż już go nie jestem godzien!”

Powszechna ateizacja nie przyniosła mimo wszystko zamierzonych przez państwowy komunizm efektów. Większość młodych ludzi po upadku nie-ludzkiego i zbrodniczego systemu wierzy w Boga i sprzeciwia się dyskryminacji religijnej. Obecnie, choć ustało prześladowanie religii, to jednak lokalne władze zdominowane przez komunistów, stwarzają Kościołowi trudności w odzyskaniu zagrabionej własności. Nadal istnieje pewna dyskryminacja katolików w życiu publicznym. Brak jest ustawodawstwa gwarantującego wolność religijną. Ministerstwo oświaty w dawnym stylu lansuje model szkoły bez religii lub nauki o etyce. Siostry ze Zgromadzenia Misjonarek Miłości, założonego przez Albanę matkę Teresę z Kalkuty, mają poważne problemy z katechizacją katolickich sierot, gdyż kwestionują ich prawo do nauczania religii muzułmanie. Mimo licznych trudności Kościół katolicki w Albanii prowadzi wiele szkół, szpitali, ochronek, z których korzystają nie tylko katolicy.

Przypominanie męczeńskich dziejów Kościoła w Albanii jest konieczne, aby w imię nowych utopii, lansowanych dzisiaj przez zwolenników europejskości, fałszywie rozumianej wolności bez prawdy o człowieku, nie doszło do powtórzenia dawnych błędów (Jan Paweł II).

NOTA BIBLIOGRAFICZNA

Acta Albaniae Vaticana, ed. I. P a r r i n o, t. I, Città del Vaticano 1971.
J a n P a w e ł I I, *Wolność darem i orędziem dla wszystkich. Orędzie do narodu albańskiego*, „L'Osservatore Romano”, 1993 nr 7 s. 8—10.

- G. A d r i á n y i, *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert*, Paderborn... Zürich 1992, s.163—165.
- R. B u c h a ł a, *Stosunki wyznaniowe w Albanii*, „Chrześcijanin w świecie”, 14:1971 s. 20—30.
- A. G r a j e w s k i, *Między krzyżem a półksiężycem*, „Gość niedzielny”, 1993 nr 16 s. 1, 3.
- J. H a u z i ń s k i, J. L e ś n y, *Historia Albanii*, Wrocław —Warszawa—Kraków 1992.
- M. I k o n o w i c z, *Z papieżem w Albanii*, *Opuszczony bastion*, „Polityka” 8 V 1993 nr 19(1879) s. 18.
- A. K a r o ń, J. T. L i p s k i, *Albania, kraj bunkrów i tolerancji*, „Więź” 1994 nr 8(411) s. 24—41.
- A. K o s e s k i, *Albania. Krótki zarys dziejów*, Warszawa 1988.
- B. K u m o r, D. W o j t y s k a, *Albania*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973 kol. 294—295.
- Odwiedziny w Albanii*. Wywiad, który przeprowadził z Gjonem Siniszką ks. James S. T o r r e n s S.J., „Posłaniec Serca Jezusowego”, 1993 nr 9 s. 9—11.
- F. D., *Ojciec św. w Albanii*, „Rycerz Niepokalanej”, 1993 nr 7—8 s. 196 — 198.
- J. R. N o w a k, *Albania*, [w:] *Europejskie kraje demokracji ludowej 1944—1948*, Warszawa 1972, s. 5—44.
- J. R. N o w a k, *Spory o drogę budowy socjalizmu w Albanii w latach powojennych*, „Z dziejów rozwoju państw socjalistycznych”, 1:1983 nr 3 s. 43—69.
- H. P i e c h a, *W kraju bez okien i drzwi*, „Gość niedzielny”, 11 II 1990 nr 10 s. 1, 3.
- M. T. S t a s z e w s k i, *Państwo a związki wyznaniowe w europejskich krajach socjalistycznych*, Warszawa 1976.

L'HISTOIRE DU MARTYRE DE L'EGLISE CATHOLIQUE EN ALBANIE
SOUS LE RÉGIME DE ENVER HODŽA

R é s u m é

Bien que Enver Hodža est devenu chef légal de l'Albanie dans la seconde partie de l'an 1948, les persécutions cruelles de l'Eglise, des orthodoxes et d'islamisme ont commencées tout de suite en novembre 1944, quand les communistes ont pris le pouvoir. L'Eglise catholique a été soumise aux persécutions les plus cruelles. Après la II guerre mondiale on a détruit d'une manière absolue ses structures. On fermait des prêtres dans les prisons, dans les camps de travail et on les tuait. Une partie du clergé, surtout les religieux, a émigrée à l'étranger. Joseph Stalin, le chef de la République Soviétique de Russie, lui même, n'admettait pas les méthodes draconiennes de l'extermination de la religion en Albanie. Il a recommandé à son disciple fidèle E. Hodža d'exterminer la religion par étapes, selon le modèle de Z.S.R.R. Grâce à cette intervention dans

des années de cinquante jusqu'à temps de la rupture des relations diplomatiques de l'Albanie avec la République Soviétique de Russie en 1961, les persécutions de l'Eglise, des assassinats du clergé et des laïques étaient moins sévères. Quand Enver Hodža s'est lié d'amitié avec le chef de la Chine Mao-Tse-Tung il s'est mis à la persécution de toute la religion selon le modèle chinois.

En 1967 l'Albanie a été proclamée comme le premier Etat athée. Le gouvernement d'Albanie a proclamé, que dans leur pays n'existe plus le problème de la religion. Cette année on a liquidé 2169 d'églises chrétiennes et mosquées. Une partie a été détruite. L'Eglise catholique est descendue dans les catacombes. Seulement après la chute du gouvernement communiste en Albanie, l'Eglise a repris la liberté.